

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

הדלקת נר ביו"ט. המתנת שש שעות בשבועות - מקורות והערות

1. הדלקת נר של יו"ט [מתוך קונטרס שיעורים בהלכות יו"ט שנכתב ע"י ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א]

כתב בספר המנהיג (הלכות שבת אות יז) "בשבת פ' במה מדליקין ובירושלמי ובבראשית רבה ויברך א-להים את יום השביעי, ר' אליעזר אומר ברכו בנר, פעם אחת הדלקתי את הנר בע"ש ובמוצ"ש מצאתיו דולק ולא חסר כלום, למדנו מזה שאין מברכים על הנר בלילי ימי טובים, וכן כתב רב אחא בנר שבת לברך להדליק, ולא הזכיר נר של יו"ט, וכן כתב רבי יעקב מ"כ דמברכים על הדלקת נר בשבת מידי דהוה אכסוי הדם שאם נתכסה מאליו אין צריך לגלות, ואם חזר ונתגלה חייב לכסות, וה"ה להדלקת הנר בשבת דחייב לברך עליה שהיא חובה אע"פ שאם היתה דולקת שמא אינו חייב לכבותה ולהדליקה".

ומתבאר מדבריו שגם בערב יו"ט מדליקים נרות אך אין לברך על הדלקת נרות אלו.

לעומת זאת כתב הראב"ה (ח"א סי' קצט) "וברכת נר של שבת מפורש בפרק הרואה בירושלמי שצריך לברך ברוך אה"א מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת, ועל של יום טוב מברך להדליק נר של יום טוב. ואע"ג דאמרינן הדלקת נר בשבת חובה, הך חובה חובה דמצוה, ולא דמי למים אחרונים חובה שאין מברכין, דהתם החובה הוא משום סכנה. וגם תיקון לנשים הוי בדבר, כדתנן על שלש עבירות נשים מתות וכו', ומפורש באגדה בבראשית רבה משום דחווה אמנו כבתה נרו של עולם שנקנסה מיתה על ידה וכתוב נר א-לקים נשמת אדם, ולכן נתנה להם מצוה זו".

[והדברים צ"ע שהרי הראב"ה למד מהירושלמי את ברכת הנר דיו"ט, והרי גם המנהיג הביא לדברי הירושלמי וא"כ כיצד זה שהמנהיג חולק על הראב"ה.

ומצאתי שעמד בזה בביאורים לראב"ה (שם ס"ק 10) ז"ל "לקמן סי' תשי"ב: "ירושלמי פרק המביא כדי יין המדליק נר לילי יום טוב צריך לברך בא"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר של יום טוב, ובירושלמי פרק הרואה גרסינן להדליק נר לכבוד יום טוב, ודכוותה בשבת להדליק נר לכבוד שבת". והועתק לשון זה בסתם בהגה"מ פ"ה מה' שבת ס"א. וכן מובא זה מירוש' פ' הרואה ופ' המביא באו"ז ח"ב ס"י י"א, ולענין יום טוב גם ברס"י שס"א מירושלמי ביצה. וכן מובא הדין במרדכי שבת פ"ב סי' רע"א ורצ"ד מפרק הרואה, וכן רמז למקור ברכת הנר בירוש' באגודה יומא ס"י י"ז. ולפינו בירוש' ברכות פ"ט וביצה פ"ד אין רמז מזה. ופלא שגם הגר"א בביאוריו או"ח סי' רפ"ג אות ט' ור"נ טריביטש בקובץ על יד פ"ה מה' שבת מראים מקום לירוש' פ' הרואה...".]

ובטעם המחלקים בין נרות שבת שמברכים עליהם לנרות יו"ט שאין מברכים עליהם מצאנו באורחות חיים (דין הדלקת הנר בער"ש סע' א) "ונהגו לברך ע"פ ר"ת ז"ל וכן נמי כתבו ר' עמרם והרמב"ם ז"ל

שמברכין קודם שידליק ברכה זו בא"י אמ"ה. אקב"ו להדליק נר שבת, וא' האיש וא' האשה מברכין בהדלקתן ואח"כ מדליקין. וכן הדין ביו"ט, וי"א שאין מברכין כלל ביו"ט לפי שאין בה משום שלום הבית שכל זמן שירצה הוא מדליק".

ומתבאר מדברי האורחות חיים שטעם הסוברים שלא לברך על נר בערב יו"ט הוא משום שהרי טעם הדלקת הנר הוא משום שלום בית וטעם זה אינו קיים ביו"ט.

וכעין זה כתוב גם בספר מושב זקנים לבעלי התוספות (ויקרא כד ב) "צו את בני ישראל. למה סמך נרות למועדות. וי"ל ללמד שהדלקת הנר בשבת מצוה. מכאן נהגו האשכנזים לברך על הדלקת נר ביו"ט כמו בשבת. ולא מסתבר לרבותינו שבצרפת דאפילו בשבת אסיק תלמודא הדלקת נר בשבת חובה משום שלום בית, א"כ ביו"ט שיכולים להדליק אין לברך דא"צ שלום בית. ולכך פסק דאין מברכים על נר שביו"ט".

האו"ז, הגהמ"י ומרדכי (הביאם בשו"ת יחו"ד ח"א סי' כז) פסקו כדעת הראב"ה שמברכים על נר של יו"ט.

וכן פסק השו"ע (סי' רסג סע' ה) "כשידליק יברך בא"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר של שבת, אחד האיש ואחד האשה. גם ביו"ט צריך לברך להדליק נר של יו"ט. וביו"ה"כ בלא שבת יש מי שאומר שלא יברך, וע"ל סי' תרי".

ועוד פסק השו"ע (סי' תקיד סע' יא) "המדליק נר של יו"ט צריך לברך אקב"ו להדליק נר של יו"ט". ובשו"ת יחו"ד (שם) הביא שכן פסקו גם הדרישה, והמגן אברהם, והדגול מרבבה, והמחזיק ברכה, והשערי תשובה, ושאר אחרונים.

ואמנם בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' ער) כתב "וביו"ט כתב הגמ"י והמרדכי בשם הירושלמי לברך על הנר ואנו לא נשמע מקדם לברך בכל העיר זולתי קצת מקרוב. והטעם נראה דלא זכר הרמב"ם כי אם נר שבת דוקא אשר יאמר כי הוא זה דדוקא נר שבת לא של יו"ט ואע"ג דהגמ"י זכרו דהכי איתא בירושלמי. הרמב"ם ס"ל דהירושלמי פליג כיון דבבבלי לא הזכיר רק נר של שבת כאמרם גמ' שבת דף כג הרגיל בנר שבת וכו'. ולא זכרו יו"ט משמע בדוקא. גם בתכלאליל לא זכר יו"ט בכלל ברכות דמצות זולתי נר שבת לבד. וכאשר תעיין תמצא דהכי הוא דשאני שבת שצריך להדליק מבעו"י דמשחשיכה שבת הוא ואסור ולכך מצוה להדליק משום שלום בית. אבל ביו"ט אין לחוש דהא מותר להדליק כל עת שירצה דלא נאסרה הבערה. ושוב ראיתי בס' אורחות חיים כתב ביו"ט י"א שצריך לברך וי"א שא"צ

לברך לפי שאין ביה שלום בית שכל זמן שירצה מדליק עכ"ל. הרי זה מסכים למנהגינו מה גם דקבע סברתם באחרונה וזו היא שיטת קדמונינו שלא לברך ואין לשנות וליכנס בספק ברכות לבטלה". ומבואר שמנהג תימן שלא לברך על נר יו"ט והיינו משום שמשמעות הרמב"ם כדעת האומרים שלא לברך.

אמנם בשו"ת יחו"ד (שם) חלק על הפעולת צדיק, שאחר שהביא למחלוקת הראשונים הנ"ל בדיון ברכה על ברכת יו"ט ופסק האחרונים שיברך, הביא לדברי הפעולת צדיק וכתב עליהם "ובאמת שבארחות חיים כתב סברא ראשונה שצריך לברך על נר של יום טוב, בסתם, ואח"כ כתב שיש אומרים שאין לברך. ובכה"ג בדברי מרן השלחן ערוך נקטינן הלכה כסתם. ומה שדקדק מהרמב"ם שלא כתב נר יום טוב, אינו מוכרח, וכאשר עיני המעיין תחזינה מישרים. והרי מרן השו"ע פסק בסכינא חריפא שיש לברך, ולא חשש כלל לסברת החולקים, מפני שהראשונים העידו שכן מבואר בירושלמי, ואע"פ שלא נמצא בירושלמי שלפנינו, ידוע שהרבה מאמרים מהירושלמי שהיו לנוכח עיני רבותינו הראשונים, נאבדו מאתנו, וכמה מהם הוזכרו בהגהות הגאון רבי צבי הירש חיות למגילה ע"ש. ולכן אין לזוז מפסק מרן השו"ע. וכבר כתב אחד מגדולי רבני תימן בשו"ת רביד הזהב, שאע"פ שבדורות הקודמים החמירו שלא לאכול חמאה של גוים בפסח, משום שנהגו כדעת הרמב"ם שסובר חוזר וניעור, הרי בדורות אלו ובדורות שקדמונו הולכים בעקבות הוראות מרן ז"ל, וכמ"ש לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו, ואע"ג דאתריה דהרמב"ם הא, מ"מ פשט המנהג לפסוק כדעת מרן בכל מקום, וכמו שפשט כן המנהג במצרים ובארץ הצבי ובמערב, שכולם אתריה דהרמב"ם נינהו, ואעפ"כ הולכים אחר פסקי מרן שהוא רבן של כל בני הגולה, וכמו"כ במקומותינו אנו הולכים אחר פסקי מרן והכרעותיו עת"ד. ואף שבשו"ת פעולת צדיק ח"ב סובר שבתימן קבלו עליהם הוראות הרמב"ם, וכמ"ש המהרח"ש ח"ב והמהריק"ש. וכן העיד הרמב"ן באגרת החמדה, שבכל ארצות תימן היו אומרים בקדיש בחייכון וביומיכון ובחיי דמרנא ורבנא הרמב"ם וכו'. ולכן אפי' בדבר שמרן השו"ע חולק על הרמב"ם יש לפסוק כדעת הרמב"ם שהוא המרא דאתרא ע"ש. מ"מ כל זה בעודם במקומם, אבל כשעקרו ממקומם ובאו לשכון בארץ ישראל לצמיתות, הנכון שינהגו ככל תושבי א"י, בכל עיני או"ה. ומאחר שידוע שבמקום מנהג אין לומר ספק ברכות להקל, וכמ"ש בשו"ת תרה"ד. וכ"כ הגאון רבי חיים פלאג' בספר מועד לכל חי. והגאון רבי יוסף חיים בשו"ת רבפע"ל. ובשו"ת מכתב לחזקיה. וע"ע בשד"ח מערכת ברכות. לכן אשה הרוצה לשנות מנהגה מכאן ולהבא, ולברך על הדלקת הנר של יו"ט, כפסק מרן שהעלה על שולחנו הטהור כדברי הירושלמי, הרשות בידה, ותע"ב. ומכל שכן בנידון דידן אין הכרח שהרמב"ם חולק על הירושלמי בזה. וכן ראוי לכל יוצאי תימן לנהוג בזה כמנהג ארץ ישראל, לברך על הדלקת הנר של יום טוב".

2. אכילת מאכלי חלב בשבועות

כתב הרמ"א (או"ח סי' תצד סע' ג) "ונוהגין בכל מקום לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של שבועות. ונ"ל הטעם שהוא כמו השני תבשילין שלוקחים בליל פסח, זכר לפסח וזכר לחגיגה, כן אוכלים מאכל חלב ואח"כ מאכל בשר וצריכין להביא עמהם ב' לחם על השלחן שהוא במקום המזבח, ויש בזה זכרון לב' הלחם שהיו מקריבין ביום הבכורים". ובמשנה ברורה (ס"ק יב) כתב טעם אחר וז"ל "ואני שמעתי עוד בשם גדול אחד שאמר טעם נכון לזה כי בעת שעמדו על הר סיני וקבלו התורה [כי בעשרת הדברות נתגלה להם עי"ז כל חלקי התורה כמו שכתב רב סעדיה גאון שבעשרת הדברות כלולה כל התורה] וירדו מן ההר לביתם לא מצאו מה לאכול תיכף כ"א מאכלי חלב כי לבשר צריך הכנה רבה לשחוט בסכין בדוק כאשר צוה ה' ולנקר חוטי החלב והדם ולהדיח ולמלוח ולבשל בכלים חדשים כי הכלים שהיו להם מקודם שבישלו בהם באותו מעל"ע נאסרו להם ע"כ בחרו להם לפי שעה מאכלי חלב ואנו עושין זכר לזה".

ובספר מועדי קדשך (להגר"א שלזינגר שליט"א סי' סב) הביא שרבים תמהו על המשנה ברורה בזה, מאחר ומתן תורה היה בשבת ובלאו הכי לא יכלו לשחוט. והביא לתרץ שכוונת המשנה ברורה הייתה הן מצד שנטרפו הכלים והן מצד שלא יכלו לשחוט מפני שהיה שבת.

הפר"ח (סי' תצד סע' ג) כתב שטעם המנהג הוא "משום שהוא יום שניתנה בו תורה והתורה נמשלה לחלב ודבש כדאמרינן במסכת תענית וכמו שכתוב דבש וחלב תחת לשונך".

יש שערערו על המנהג. בספר מועדי קדשך (שם) הביא מספר תורת חיים, שמאחר ולדעת הזהר אסור לאכול בשר אחרי חלב באותה סעודה ולכן ע"י לאכול בשר בשבועות, טוב להמנע ממנהג זה. והביא עוד את דברי השל"ה הקדוש שכתב שבשבועות יאכלו מאכלי חלב ואח"כ יקנחו וידיחו את הפה ויברכו ברכת המזון, ותמה עליו בספר אורח מישור, שיוצא שמברך ברכת המזון כדי להכין את עצמו לאכילת בשר, ועוד שיש בזה קצת משום ברכה שאינה צריכה¹.

אולם רוב האחרונים התיירו לקיים את המנהג, אלא שצריך זהירות שלא לעבור על איסורים ולאכול חלב אחרי בשר, או שלא להפריד בין החלב לבשר בקנוח ובהדחת הפה. (עיין במועדי קדשך שם).

¹ וצ"ע עיון מפני מה מחשיב את זה לשני טעמים.

ועוד הביא שם הגר"א שלזינגר שיש גדולים שמקילים בשבועות בהרחקת שש שעות בין בשר לחלב והביא מה שכתב על זה החק יעקב וז"ל, "שומר נפשו ירחק מזה, וכן הסכמת האחרונים שבחג השבועות יש ליזהר כמו בכל השנה". את הפתרון לאכול בקדוש שבבוקר הביא הדרכ"ת (יו"ד סי' פט סע' א) וכתב עליו "זהו המנהג המובחר לפענ"ד ובזה יוצא יד"ח לכו"ע".

3. המתנה בין בשר לחלב בשבועות

לכאורה יש דרך נוספת לקיים את המנהג, מאחר ויש סוברים להקל בהמתנת שש שעות בשבועות. בכלבו (סי' קו) כתב, "ויש נמנעים מלאכול גבינה בסעודת מנחה של עצרת לפי שהאריכו בתפלה עד חצי היום או קרוב לו ומשם ועד סעודת המנחה ליכא שיעור ששה שעות, ויש שאין חוששין לזה כיון שהוא תאב לאכול כבר נתעכל הבשר. אך כיון שעיקר השהיה בשביל בשר שבין השינים ראוי למי שאינו נמנע מהגבינה באותה סעודה לחצות שיניו ולהוציא הבשר קודם שיאכל הגבינה, ואף על פי כן בזמן אחר אין ראוי לסמוך על חציית שיניו אלא בשעות כשיעור".

ויצא מדבריו שבשבועות ניתן להקל ולהמתין שעה אחת בלבד, לנקות את הפה ובין השיניים משאריות ולאכול חלב.

ובספר ויעש אברהם (מנהגי הגאון ר' אברהם מטכנוב זצ"ל סי' נא, הביאו הרב גיורא ברנר שליט"א בקונטרס 'טעמו וראו' פ"ב ס"ק יב) כתב, "בחג השבועות רציתי לאכול מאכלי חלב, אבל לא עברו עוד שש שעות מאכילת בשר. ושמעתי אומרים כי בחג השבועות² מקילים בזה".

² בעניין זה ראה מה שכתב ב'נעם אלימלך' (פרשת משפטים ד"ה לא תבשל), "לא תבשל גדי בחלב אמו: נראה לפרש על דרך הרמז דיש ליתן טעם לשבח למה נאסר לנו בשר בחלב והמלאכים כשהיו אצל אברהם אבינו עליו השלום נתן להם דוקא בשר בחלב. וגם אנחנו בחג השבועות התירו לנו חז"ל שלא להמתין אחר הגבינה השיעור כמו בשאר ימות השנה. ויש לומר, כי בשר רומז לגשמיות ועל ידי שהצדיק אוכל הגשמיות ביחודים הוא שואב השפעות מעולמות העליונים. על דרך שאמרו חז"ל (בכורות ו ב) באשה דם נעכר ונעשה חלב, כמו כן הצדיק באכילתו, אכילתו נעשה חלב, דהיינו השפעה נקרא על שם חלב. ומחמת שאין בנו כח לעשות היחוד למטה לכן ציוה השם יתברך שלא לאכול בשר בחלב כדי שלא לערב מה ששייך למעלה עם מה שלמטה.

ולא כן המלאכים שכח בידם לעשות היחוד אמתי גמור למטה כמו למעלה ולכן לא היו צריכין לשאוב דוקא מלמעלה לכן אכלו בשר בחלב. וזה הטעם שהתירו לנו בחג השבועות לאכול אחר גבינה בלא המתנת שיעור מחמת שאז הוא שעת מתן תורה הקדושה ואנו מראים עצמינו שאנו דוגמת המלאכים בשעת מתן תורה על ידי התורה.

רק לזה לפעול השפעות צריך צדיק גמור ושלם שעל ידי אכילתו ביחודים יפעול השפעות ביחודים. אבל כל זמן שאדם אין שלם בצדקותיו ועדיין הוא רך כגדי לפעמים תחזק ולפעמים תחלש ביראתו לזה אין ראוי לילך במעלות קדושים לעשות יחודים. וזה שאמר הכתוב לא תבשל גדי בחלב אמו, פירושו כל זמן שאתה רך וחלש בצדקותיך כגדי אסור לך לבשל, דהיינו להמשיך השפעות מעולמות העליונים על ידי יחודים. וזהו בחלב, רמז להשפעה כנ"ל. אמו, רמז לעולמות העליונים הנקרא אם לעולם התחתון. וזהו שאמרו חז"ל (סנהדרין ד א) דרך בישול אסרה תורה, דהמאכל שלא נגמר לאכילה צריך בישול עד שיבושל כל צורכו שיהיה ראוי לאכילה וכמו כן האדם שעדיין לא נגמר בצדקו נקרא על שם

הרי לפנינו שיטה שמקורה באחד מן הראשונים (הכלבו), להקל בחג השבועות בהמתנה בין בשר לחלב, ולשיטה זו ניתן לקיים את המנהג שהביא רמ"א בקלות. אך למעשה אין להקל בדבר זה לפי שהרבה פוסקים כתבו שאין שום חילוק בין שבועות לשאר השנה, ותמיד יש להמתין שש שעות (לנוהגים כך).

כך כתב החק יעקב (סי' תצד ס"ק יא) שאחרי שהביא את דברי הכלבו הביא את דברי ספר 'זכרון משה' שכתב, "שיש טעם להתיר בשבועות לאכול מאכל חלב ובשר בסעודה אחת ומכל מקום שומר נפשו ירחיק מהם, וכן הסכמת האחרונים דגם בחג השבועות יש ליזהר בכל כמו בכל השנה". גם הפרי מגדים (או"ח סי' תצד אשל אברהם ס"ק ו) החמיר בזה כחק יעקב והביא את דבריו, וכתב (שם במשבצות זהב סע' ג), "יש לזהר בעניין מאכלי בשר וחלב ככל מה שנזוהרין בכל השנה, המבואר ביורה דעה סימן פח וסימן פט ושלא לצאת שכרם בהפסד, ובעונותינו הרבים בגלות המר הזה כל מה שיכולין לגדור גדר יותר טוב, וכל שכן מה שמדינא, ומנהג שקבלו כבר הוא כנדר".

ויש שחלקו בזה בין המתנה אחרי בשר לבין המתנה אחרי חלב, ובשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' ע) הביא את הדברים וכתב להכריע כדעת האחרונים שאין להקל בשבועות יותר מבשאר השנה ובמסקנתו העלה, "דלהקל בין בשר לחלב לפענ"ד ודאי אין להקל אם לא שמקובל כן מאבותיו שהיו גדולי תורה, ובודאי רק ביום טוב עצמו ולאחר יום טוב ליכא שום קולא בזה, גם מערב יום טוב לכאורה נראה דאכילת חלב הוא עיקר בבוקר ולא בלילה וצ"ע, הגם דשמעתי שמקובל מהגה"ק מצאנז ז"ע שבכל השנה לא היה ממתין ו' שעות מיום ללילה או מלילה ליום והגם כי בכל השנה אנו לא מקלין בדבר אבל בעצרת אפשר דמערב יום טוב ליום טוב היה אפשר לסמוך בזה, מכל מקום לפענ"ד לפי הנראה מרוב האחרונים שאין להקל בעצרת יותר מבשאר השנה.

ואדרבה נראה לפי מה דאיתא במדרש כשבאו מלאכים לבקש התורה צר הקדוש ברוך הוא כלסתר פניו של משה דומה לשל אברהם אבינו ואמר להו לא זהו שאכלתם אצלו בשר בחלב ואם כן מטענה זו אבדו המלאכים התורה, ואנו בשעת מתן תורה נקיל בזה?! ואם כי יש לומר ולטעון אדרבה בזה מראין שאפילו אנו מקלין אבל חס ושלום לא אוכלין יחד, מכל מקום נראה דעת האחרונים שלא להקל.

ולכן נלפענ"ד כל שאין לו קבלה על איזה קולות בענינים אלו אין להקל כלל בענינים אלו".

העולה מכל הנ"ל שאין להקל בשבועות יותר מבשאר ימות השנה, והפתרון לקיום מנהג אכילת החלב הוא כדברי הדרכי תשובה שהובאו לעיל, לאכול מאכלי חלב בקידוש בבוקר ובסעודה מאכלי בשר (אחרי הדחת הידיים והפה).

בישול כל זמן שהוא מחמת שעדיין צריך לבישול וגמר. ואמרו חז"ל דרך, רצה לומר כל זמן שהוא במדרגת בישול אסרה תורה כנ"ל לעסוק ביהודים".